

VZNIK A GENÉZA CINTORÍNOV „ZVONOVÝ VRŠOK“ V BANSKEJ ŠTIAVNICI

Dita Csütörtökiová

Konzultantka: PhDr. Katarína Nádaská

Katedra etnológie a kultúrnej antropológie, Filozofická fakulta, UK v Bratislave

Résumé

At present we don't dispose of any archive material which would describe the exact reason of building the cemetery. We can talk about various hypotheses, where the first one refers to the cemetery birth to a plague in 1831 and the second one refers to even deeper in history to the St. Hieronym Spatial. The Zvonový vršok territory is a part of a Spítalka locality, because the St. Hieronym Spatial was situated in a town and owned some fields, where this cemetery was built and where it lies till today. At that time, this place covered fields and green fields and in general a long distance beyond the town. The name Zvonový vršok is not original though as it has been modified. The original name was the old German Katzenhübel. This locality called Katzenhübel was mentioned as early as 1786 by Korabinsky in his work Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. The oldest map showing this land is a military map from the end of 18th century, a cadastral map and a ground plan of Banská Štiavnica from the second half of the 19th century. The main imaging documentary is made of an oil-painting called Pohľad na Banskú Štiavnicu (catches the bell towers of Zvonový vršok/Bell Hillock) and a photography by Protopov dated to circa 1930. After the 1970s there was nobody buried at Zvonový vršok because of road building plans.

Úvod

Archívny výskum, určený k identifikácii historických prameňov vzťahujúcich sa k lokalite cintorínov na Zvonovom vršku, ktorý prebieha od roku 2008, pozostáva z troch základných výskumných etáp. Prvá etapa archívneho bádania sa zamerala na štúdium prameňov v archívoch sídliačich v Banskej Štiavnici - Štátny okresný archív (kde bol aj predpokladaný najväčší výskyt potrebných písomných a obrazových materiálov), Štátny ústredný banský archív, Archív slovenského banského múzea. Druhá etapa sa zamerala na inštitúcie, ktoré boli z hľadiska získania potrebných materiálov nevyhnutné - Krajský pamiatkový úrad v Banskej Bystrici pobočka Banská Štiavnica, Správa cintorínov, katolícke a evanjelické fary, Mestský úrad v Banskej Štiavnici pobočka Správa katastra. Cieľom tretej etapy je doplnenie a rozšírenie prameňov, zameriava sa na archívy sídliačie nielen priamo v Banskej Štiavnici a v súčasnosti ešte stále prebieha. Ako doplnenie výskumu slúžila tiež výzva k obyvateľom Banskej Štiavnice, s prosbou o pomoc v pátraní po starých dokumentoch a fotografiách uverejnených v Štiavnických novinách.¹

1 Vznik a genéza cintorína

V súčasnosti nedisponujeme archívnym materiálom, ktorý by sa vzťahoval k presnému vzniku cintorína. Môžeme hovoriť o hypotézach, z ktorých prvá sa vzťahuje k morovej epidémii² z roku 1831. Akútny nedostatok miest na pochovávanie doslova vyžadoval lokalitu za mestom s možnosťou pochovania väčšieho počtu ľudí, takže táto hypotéza ukazuje na pôvodný morový cintorín. Druhý smer výskumu siaha oveľa hlbšie a vzťahuje sa k Špitálu sv. Hieronyma. Územie Zvonového vrška je súčasťou lokality nazývanej Špitálka, pretože v meste sa nachádzal Špitál sv. Hieronyma a vlastnil pozemky, na ktorých sa v súčasnosti nachádza tento cintorín. V tom čase to boli polia, lúky a vo všeobecnosti lokalita nachádzajúca sa ďaleko za mestom. (V súčasnosti je za lokalitu Špitálka označené novo vybudované sídlisko, nachádzajúce sa za územím cintorína.) Najstarší cintorín v meste sa nachádzal pri kostole Panny Márie (pri Starom zámku) a bol datovaný do 13. storočia. Konfesionálne rozdelenie cintorína je bežné a prirodzené. Z ústneho podania sa traduje, že v katolíckom Zadnom cintoríne sa pochovávali nepokrstené deti a samovrahovia. V súčasnosti sa nachádza na križovatke ulíc Pletiariska a Údolná, sú to však menej frekventované cesty, aj keď cintorín slúži ako skratka do mesta.

¹ Štiavnické noviny, Týždenník mesta Banská Štiavnica. č.33/2009. Nová nádej pre Zvonový vršok. Autorka článku: Janka Bernáthová, str. 5.

² LICHNER, M. a kol. 2006 : Banská Štiavnica – svedectvo času. Banská Štiavnica: Štúdio Harmony.

Rozlohou najväčší je katolícky cintorín Predný, kde sa aj dodnes zachovalo najviac hrobov. Na Zvonovom vršku sa prestalo pochovávať v 70-tych rokoch 20. storočia. Dôvodom bola plánovaná stavba cesty, dodnes nezrealizovaná. Časť cintorína sa mala stať súčasťou mestskej zelene. Kvôli plánovanej výstavbe prebehla v 70. rokoch rozsiahla exhumácia týkajúca sa hlavne vojenských hroboch. Po odstúpení od plánovanej výstavby cintorín postupne chátral.

2 Obrazový a písomný materiál

Najstarším archívnym prameňom, ktorý sa vzťahuje k lokalite dnešných cintorínov je Geograficko-historický lexikón Uhorska od Johanna Matthiasa Korabinského³ pochádzajúci z roku 1786. Autor v ňom pri opise terénu Banskej Štiavnice spomína lokalitu Katzenhübel. Samotné pomenovanie cintorína Zvonový vršek je novotvarom, starý nemecký názov cintorína je Katzenhübel. Za čias Korabinského tvorili túto lokalitu kopce a lúky. K najstarším mapám zachytávajúcimi územie Zvonového vrška patrí vojenská mapa z konca 18. storočia nachádzajúca sa v Archíve geodézie a kartografie Bratislava (Obr.1), kde je k dispozícii aj jej parcelný protokol. K dispozícii máme tiež plán Banskej Štiavnice z konca 19. storočia, zachytávajúceho cintoríny (Obr.2) a katastrálnu mapu z druhej polovice 19. storočia. (Obr.3)

Obr. 1 Vojenská mapa z konca 18.storočia., tzv. Prvé vojenské mapovanie Uhorska. Zdroj: Archív

V Štátnom okresnom archíve v Banskej Štiavnici sa nachádzajú tiež územné plány, orientačné náčrty a tiež kultúrno-historická a sociálna topografia Banskej Štiavnice znázorňujúce územie cintorína. Písomné zmienky, ktoré by sa vzťahovali k histórii cintorína neboli zatiaľ objavené.

O Zvonovom vršku sa dozvedáme len z publikácie *Banská Štiavnica a okolie*⁴, aj to len o jeho situovaní a členení na tri cintoríny.

3 Zvonový vršek zachytený na umeleckej reprodukcii

V archíve Krajského pamiatkového úradu Banská Bystrica, pracovisko Banská Štiavnica sa nachádza olejomalba od neznámeho autora zachytávajúca pohľad na mesto Banská Štiavnica pochádzajúca z 1. pol. 20. storočia. V pravej časti tejto maľby vidíme vrchné časti obidvoch zvoníc. (Obr. 4)

Po bádani v archívoch prišli na radu Správa cintorínov a fary, kde sa však žiadne písomné záznamy nenašli. Ak však uvážime slová Štefana Kinku, ktorý vo svojej knihe *Hroby významných dejateľov*⁵ píše "... Evidencia hrobov na Zvonovom Vršku nie je vedená spoľahlivo, preto ich počet neuvádzam." Z toho vyplýva, že

³ KORABINSKY, J.M. 1786: Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Pressburg, str. 662

⁴ VOZÁR, J., GIDL, J. 1968: Banská Štiavnica a okolie. Banská Štiavnica: Stredoslovenské vydavateľstvo.

⁵ KIMKA, Š. 1996.: Hroby významných dejateľov (Spravidca po banskoštiavnických cintorínoch.) Žiar nad Hronom: Aprint, str.3.

ešte v roku 1996, keď publikácia bola vydaná, evidencia hrobov síce nebola úplná, ale existovala. Môžeme predpokladať, že k ich k state došlo za posledných 14. rokov.

Obr. 2 Plán Banskej Štiavnice na konci 19. stor. zachytávajúci cintoríny.
Zdroj: Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica pobočka Banská Štiavnica.

Obr. 3 Detail katastrálnej mapy, 2. pol. 19. stor.
Zdroj: Štátny okresný archív v Banskej Štiavnici.

Obr. 4 Pohľad na mesto Banská Štiavnica, neznámy autor, približne 1. pol. 19. stor.
Zdroj: Archív Krajského pamiatkového úradu Banská Bystrica, pracovisko Banská Štiavnica.

Po bádání v archívoch prišli na radu Správa cintorínov a fary, kde sa však žiadne písomné záznamy nenašli. Ak však uvážime slová Štefana Kinku, ktorý vo svojej knihe Hroby významných dejateľov5 píše "... Evidencia hrobov na Zvonovom Vršku nie je vedená spoľahlivo, preto ich počet neuvádzam.". Z toho vyplýva, že ešte v roku 1996, keď publikácia bola vydaná, evidencia hrobov síce nebola úplná, ale existovala. Môžeme predpokladať, že k ich k state došlo za posledných 14. rokov.

4 Zvonový vršok na fotografiách

Prvá fotografia od autora Protopova (Obr.5) zachytáva časť katolíckeho cintorína Predného cintorína a zobrazuje zvonnicu v evanjelickej časti. Druhá fotografia od neznámeho autora (Obr.6) zachytáva panorámu mesta, pri zväčšenom detaile (Obr.7) môžeme vidieť aj časť katolíckej zvonice. Obidve pochádzajú z roku 1930 a nachádzajú sa vo fotoarchíve Slovenského banského múzea.

Obr. 5 Fotografia, pohľad na mesto Banská Štiavnica zo Zvonovej ulice. (Foto S. Protopopov, okolo roku 1930.) Zdroj: Fotoarchív Slovenského banského múzea.

Obr. 6 - 7 Pohľadnica Banskej Štiavnice, fotografia, pohľad na mesto zo Zvonovej ulice. Autor fotografie: neznámy, okolo roku 1930. Zdroj: Fotoarchív Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici.

Obr. 7 Detailné zobrazenie.

Obr. 8 Panoráma juhovýchodnej časti mesta z roku 1911.⁶

Zvonice zachytáva tiež fotografia z roku 1911 z publikácie Ivana Herčka Banská Štiavnica na starých pohľadniciach⁶. (Obr.8)

5 Záver

Príčin, pre ktoré disponujeme tak malým počtom písomných prameňov o Zvonovom vršku je niekoľko. Časť archívnych materiálov je ešte nespracovaná a pramene nie sú dostupné. Tou druhou je skutočnosť, keď v roku 1898 vznikol v archíve požiar a mnoho cenného materiálu sa poškodilo alebo úplne zničilo, pričom najviac poškodené boli materiály z 19. storočia. Taktiež niektoré archívne materiály sa kvôli nedostatočným podmienkam nezachovali (napr. uskladňovanie v pivniciach, na povalách atď.)

Nakoľko však archívny výskum nie je definitívne uzavretý, môžeme predpokladať, že v budúcnosti budú ešte potrebné dokumenty objavené a identifikované.

Významné osobnosti pochované na cintoríne

Zhotovený menoslov pochovaných osôb bol následne porovnávaný s dostupnými prameňmi. Pri identifikácii významných osobností pochovaných na Zvonovom vršku bola najdôležitejšia publikácia Ivana Herčka Osobnosti Banskej Štiavnice a okolia.⁷

⁶ HERČKO, I. 2008: Banská Štiavnica na starých pohľadniciach. Bratislava: Dajama .8.-9.s.

⁷ HERČKO, I. 1996: Osobnosti Banskej Štiavnice a okolia. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum.

Obr. 9 Manner Lajos (1874-1933), hlavný veliteľ dobrovoľných hasičov, policajný kapitán, cintorín katolícky Predný. (Foto D. Csütörtökiová)

Obr. 10 Vojtás Matej (1849-1920), profesor slovenčiny, maďarčiny, latinčiny a gréčtiny na katolíckom gymnáziu, cintorín katolícky Predný. (Foto D. Csütörtökiová)

Obr. 11 Žoltický Eduard (1864-1926), vyučený v odbore strojnictva pôsobil v službách hlavného strojvedúceho, cintorín katolícky Predný. (Foto D. Csütörtökiová)

Obr. 12 Valkovits Károly (1824-1899), kráľovský notár, cintorín katolícky Predný. (Foto D. Csütörtökiová)

Obr. 13 Hrob Sümegh János (? -1940), Mestský správca, spravodajca BŠ okresu, cintorín katolícky Predný. (Foto D. Csütörtökiová)

Obr. 14 Matej Ľudovít Šuhajda (1806-1872) cintorín evanjelický Brána pokoja. (Foto D. Csütörtökiová)

Matej Ľudovít Šuhajda (1806-1872)

Najvýznamnejšia osobnosť pochovaná na cintoríne podľa doterajších výskumov poukazuje na Mateja Ľudovíta Šuhajdu, autora národnej rady, profesora teológie, rétoriky a poetiky na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici. Najucelenejší životopis o ňom podáva Csáky Károly v práci Významní štiavnickí profesori.⁸

Matej Ľudovít Šuhajda (obmeny mena - Schuhajda, Suhajda, Šuhayda) sa narodil 20. decembra 1806 v Banskej Štiavnici. Podľa legiend mal na lýceu učiť a nechať prepadnúť samotného Petöfiho. Je to však omyl, pretože ako učiteľ sa Šuhajda dostal do lýcea až neskôr. (Prazovszky M., 1999. 176. 1.) Jeho otec bol kožušníkom a patril k významným obyvateľom mesta. Svojho syna poslal do Bratislavy, aby dokončil štúdium teológie. V roku 1827 bol vychovávateľom baróna Prónay Kálmána v kaštieli v Ácsi. Po roku sa dostal do Viedne, aby tam pokračoval v štúdiu. V roku 1829 bol poslucháčom teológie. V roku 1830 ho vysvätili za pomocného duchovného v Apostagu, neskôr ho umiestnili do Ceglédu. Pri príležitosti 1. duchovnej stanice si János Breznyik, riaditeľ banskoštiavnickeho lýcea, spomína: „Istý čas bol kaplánom superintendentanovi Lovichovi, odtiaľ sa dostal do Apostagu a tam bol duchovným. Ale pretože tu niektorí páni žiadali, aby viedol duchovný život aj maďarsky, nesúhlasil s tým, aby slovenským veriacim kázal po maďarsky... A tak bol preložený do Ceglédu, čisto maďarskej oblasti. To, čo odmietal v Apostagu urobiť, tu maďarským veriacim učinil bez protirečenia. Na dolnej zemi sa však v maďarských mestách necítil dobre a tiahlo ho ku Slovákom.“ (Breznyik J., 1889. 322. 1.)

⁸ CSÁKY, K. 2003 : Híres selmezbányai tanárok. Dunaszerdahely: Lilium Aurum 164.-165s.

V roku 1840 bol pozvaný do rodiska a do štiavnického lýcea ako učiteľ. Učil náboženstvo, poetiku a rétoriku. Viackrát bol aj riaditeľom lýcea, tiež vyučoval latinčinu, dejiny cirkvi, logiku a psychológiu. Svoj protimaďarský postoj vyjadril v diele *Der Magyarismus in Ungarn*, ktorý bol vydaný v roku 1834 v Banskej Štiavnici. V roku 1837 mu vyšla v Budapešti publikácia pod názvom *Ázijský pôvod Maďarov a prvé európske pôsobenie*.

Zomrel 11. júla 1878 v Banskej Štiavnici. Svoju knižnicu odkázal lýceu a väčšinu svojich zbierok Matici slovenskej, dokazujúc tým svoju náklonnosť k slovenskej kultúre. Šuhajda učil aj Mikszátha Kálmána a to latinčinu, náboženstvo, logiku a filozofiu. Breznyik o ňom píše: „ Jeho činy boli dôkazom jeho protimaďarského smerovania, ktorý i keď opatrne, aj počas vyučovania sledoval. A že to na jeho žiakov nemalo zlý vplyv bolo vďaka tomu, že v učiteľskom zbore boli aj takí, ktorí to vyrovnávali. Ostatne, bol veľmi vzdelaný, bohaté vedomosti vo filozofii a teológii uznávali všetci. Kto sa chcel učiť, v jeho prednáškach sa mnohému naučil.“ (Breznyik J., 1885. 322. 1.)

Slovenskí historici hodnotia Šuhajdu pozitívne. Vyzdvihujú, že bol mecenášom, pripomínajú, že viedol Slovenský literárny krúžok v Banskej Štiavnici a pre účely študentov zostavil príručku. (Herčko, I., 1995 247.1.).

Ľudovíta Šuhajdu sa podarilo nájsť tiež v beletrii – spomína ho spisovateľka Terézia Vansová v diele *Paľko Šuška*⁹: „...Stalo sa, že sa žiaci sánkovali od Červenej studne dolu ulicou (ulice v Štiavnici sú alebo dolu, alebo hore, tretieho, rovného niet), popred lýceum popri Trojici až na rínek blízko mestského domu. Sánkovali sa radi pod Červenou studňou, na veľkom farbiarskom koryte, ktoré vzali tam bývajúcemu farbiarovi (menoval sa Slávik); keď tak raz leteli na koryte, vtedy Šuhajda prechodil cez ulicu, podniesli ho, takže spadol do koryta, oni sa rozpáchli a pána profesora pri mestskom dome chytili mestskí hajdúsi. Sánkovanie ulicami bolo zakázané a mestskí hajdúsi boli oprávnení striehnuť a zaviesť ich na mestský dom. A tu sa im miesto študentov naďabil práve pán profesor!“

Literatúra

BÁRTA, V.: *Nezabudnite navštíviť a nezabudnite si všimnúť v Banskej Štiavnici*. Slovenská Lupča: AB ART press.

BÁRTA, V. a kol. 1980: *Stručný sprievodca Banskou Štiavnicou*. Bratislava: Šport.

BERNÁTHOVÁ, J. 2008: *Balada purpurovej ruže*. Banská Štiavnica: Aprint. 55.-64 s. (básnická zbierka – pozn. autora)

DVOŘÁKOVÁ, V. A kol., 1995: *Banská Štiavnica. World Cultural heritage*. Bratislava: Pamiatkový ústav, Bratislavské tlačiarne.

HERČKO, I. 2008: *Banská Štiavnica na starých pohľadniciach*. Bratislava: Dajama .8.-9.s.

HERČKO, I. 1996: *Osobnosti Banskej Štiavnice a okolia*. Banská Štiavnica: Slovenské banké múzeum

CHOVANOVÁ, I. , NIŽŇANSKÁ, A.: *Štiavnické veže*. KRUIH , Banská Štiavnica 2009 s. 18.-19.

KORABINSKY, J.M. 1786: *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Pressburg, str. 662

LICHNER, M. a kol. 2006 : *Banská Štiavnica – svedectvo času*. Banská Štiavnica: Štúdio Harmony.

KORBAY, F. 1930: *Stredné Slovensko. Publikácia na propagovanie cudzineckého ruchu a turistiky*. Banská Bystrica: Slovan.

LICHNER, M. a kol., 2006: *Osobnosti Banskej Štiavnice*. Banská Štiavnica: Štúdio Harmony.

KIMKA, Š. 1996.: *Hroby významných dejateľov (Sprievodca po banskoštiavnických cintorínoch.) Žiar nad Hronom: Aprint, str.3.*

NOVÁK, J., BÁRTA, V. 1991: *Banská Štiavnica*. Banská Bystrica: Artpress.

PLICKOVÁ, E. 1957: *Banská Štiavnica*. Martin: Osveta.

VOZÁR, J., GIDL, J. 1968: *Banská Štiavnica a okolie*. Banská Štiavnica: Stredoslovenské vydavateľstvo.

⁹ VANSOVÁ, T. 1941: *Paľko Šuška. Štiavnica a jej školy*. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscius.